

Nəcəfov Şamil Nadir oğlu
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu
aparıcı elmi işçi, t.ü.f.d.
E-mail: shamil_necefov@mail.ru

Hüseynova Mətanət Məhəmməd qızı
kiçik elmi işçi
E-mail: metanet-akademiya@rambler.ru

Hacıyeva Gülnarə Novruz qızı
kiçik elmi işçi
E-mail: haciyeva_gulnara@mail.ru

DAŞBULAQ ORTA ƏSR YAŞAYIŞ YERİNİN SAXSI MƏMULATI (CQBKG dəhlizində aparılmış qazıntıların materialları əsasında)

Açar sözlər: keramika, yaşayış yeri, Daşbulaq, orta əsrlər

Ключевые слова: керамика, поселения, Дашбулаг, средневековый период

Key words: ceramic, settlement, Dashbulag, medieval period

Daşbulaq orta əsr yaşayış yeri Şəmkir rayonunun Daşbulaq və Dəllər–Cəyir kəndləri arasında Daşbulaq kəndindən 100-150 m cənub qərbdə və Dəllər–Cəyir kəndindən təxminən 200-250 m şimalda yerləşir. Bakı-Qazax magistral yolundan ayrılan və Daşbulaq kəndinin ərazisindən keçərək Şəmkir SES-na gedən, eni 13,5 m olan şosse yolu abidəni kəsib keçir [1, s.1; 2, s. 538; 3, s. 368].

Abidənin yerləşdiyi ərazi dəniz səviyyəsindən təxminən 220 m-dək yüksəklikdə yerləşir. Ərazi relyef və geoloji baxımdan maili formalı böyük düzənlikdir. Şosse yolunun şərqində, müasir müsəlman qəbiristanlığına qədər olan 1 km ərazi əhali tərəfindən əkildiyinə görə orada yaşayış yerinin sərhədlərini tutmaq olmur. Yolun qərbində, 500-600 m aralıda olan əkin sahələri və otlaqlara qədər olan ərazidə isə kiçik təpəliklər vardır [4, s. 226]. Burada həmçinin qurumuş çay dərəsi yerləşir (şəkil 1). Yerüstü materiallara əsasən Daşbulaq orta əsr yaşayış yerinin ümumi sahəsini 2,5-3 ha-ya yaxın olduğunu ehtimal etmək olar. Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində arxeoloji qazıntılar 2004-cü ilin noyabr-dekabrında BTC neft kəməri ilə bağlı, 2005-ci ilin iyulunda isə

CQBK qaz kəmərinin inşaatı ilə bağlı kəmərdəhlizində aparılmışdır.

Həmin qazıntıların aparıldığı qazıntı sahəsinə paralel olaraq yaşayış yerinin BTC marşrutundan 30 metr aralı məsafəsində yeni infrastruktur layihəsi olan SCPX layihəsi ilə bağlı arxeoloji qazıntı sahəsi seçilmiş və 120 metr uzunluğunda, 4 metr enində qazıntı üçün dəhliz ayrılmışdır. Dəhliz iki qazıntı sahəsinə ayrılmışdır. I qazıntı sahəsi Dəllər Cəyir- Daşbulaq şosse yolunun sağında, II qazıntı sahəsi isə şosse yolunun solunda seçilmişdir (şəkil 1). Yaşayış yerinin boru dəhlizi üzrə JPS koordinatları belədir: N 4529477.989 E-8587138.953. Sahə və 4x4 metr ölçüdə 30 kvadrata bölünmüş, 10 kvadrat yolun sağ hissəsində, qalan 20 kvadrat isə şosse yolunun solunda qoyulmuşdur [1, s.1-2].

Arxeoloji qazıntılar 10 fevral-2 mart 2014-cü ildə aparılmışdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi yaşayış yerinin müəyyən hissələri BTC və SCP marşrutlarının çəkilişi zamanı qazılıb tədqiq olunmuşdur. Aparılmış yeni qazıntıları da həmin hissələrə əlavə etsək artıq deyə bilərik ki, Daşbulaq orta əsr yaşayış yeri kompleks şəkildə tədqiq olunmuşdur.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində izafi məhsulun saxlanılmasında istifadə edilən təsərrüfat quyuları aşkar edilmişdir. Təsərrüfat quyuları bəzən dağılmış, daha çox hallarda isə bütöv və öz ilkin formasında tapılmışdır. Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində hər iki qazıntı sahəsində aşkar olunmuş təsərrüfat quyuları

forma və ölçüləri baxımından müxtəlifdir. Bütün təsərrüfat quyularının daxili təmizlənərkən oradan başlıca olaraq keramika nümunələri, daş, sümük və ev heyvanlarına aid osteoloji qalıqlar aşkar edilmişdir. Bu quyular təxminən yer səthindən 30-80 sm dərinlikdə qazılmış və bir qayda olaraq aşağıya, dərinliyə doğru genişləyir. Quyulardan bəziləri çox böyük olub ağız diametrləri və dərinlikləri 1 metrə bərabərdir. Onlardan bir çoxunun yeri hamar suvanmış və şirələnmişdir [3, s. 369-370]. Təsərrüfat quyularından tapılan əsas material saxsı qab qırıqları, müxtəlif qolbaq və kiçik çiraqlardan, sümük əşyalardan və s-dən ibarətdir. Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində aşkar olunmuş təsərrüfat quyularından sonralar zibil quyuları kimi istifadə edilməsi də şübhə doğurmur [3, s. 370-371].

Daşbulaq, orta əsr kəndinin iqtisadi həyatındakı bəzi məqamların aydınlaşdırılması baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Aparılan arxeoloji qazıntılar Daşbulaq yaşayış yerinin bir təbəqəli olduğu və IX–XII əsrlərdə burada kənd tipli yaşayış məskəninin fəaliyyətinin nəticəsi olaraq formalaşdığını göstərir [1, s. 2]. Yaşayış yerinin mədəni təbəqə yatımının intensivliyinin fərqli olması, zəngin və seyrək tapıntılı qatların biri-digərini əvəz etməsi yaşayış məskəninin kompakt deyil, sərbəst plan quruluşuna malik olmasının nəticəsidir.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində aparılmış qazıntılar nəticəsində bəhs edilən dövrün təsərrüfat və məişəti ilə bağlı xeyli maddi-mədəniyyət nümunələri əldə olunmuşdur ki, bu tapıntılar saxsı qab-qacaq, dəmir və daş alətlər, şüşə bəzək əşyaları ilə təmsil olunmuşdur. Saxsı tapıntılar üstünlük təşkil etdiyindən arxeoloji materialların səciyyəsinə onlardan dövrün müəyyən edilməsində istifadə edilməsini məqsədə uyğun hesab edirik. Saxsı məmulatı küp, sərnici, küpə, güvəc, dopu, bardaq, qapaq, piyalə, kasa, nimçə, duzqabı və s. ilə təmsil olunmuşdur [2, s. 538-540].

Təsərrüfat küpləri sınıq vəziyyətdə olub qırıqlarlı tapılmışdır. Təsərrüfat küplərinin dar, yastı oturacağı, armudvari gövdəsi, dar, silindirik boğazı, yana qatlanmış ağız vardır. Bir qayda olaraq onların gövdəsini ornamental kəmərlər qurşaqlayır. Küplər əsasən orta dərəcə keyfiyyətdə bişirilmiş, saxsısı sıx, rəngi qonur, qəhvəyi və ya qırmızı-kərpicidir. Küplərin

ağzının kənarını isə bir qayda olaraq qabırğavari girintili-çuxıntılı relyefli naxış bəzəyir [2, s. 539-540].

Kiçik tutumlu küp qırıqları arasında gövdəsini qurşaqlayan yapma kəməri girintili-çuxıntılı, sünbülvari naxışlarla bəzədilmiş fraqmentlər də vardır. Bir neçə nümunə isə kiçik tutumlu küplərin üst hissəsini təmsil edir. Onlardan biri ağız yana qatlanmış, yuxarıya doğru daralan boğazı, maili çiyini olan nüsxəyə məxsusdur. Gilinin tərkibində qum qarışığı vardır, orta keyfiyyətdə bişirilmişdir. Saxsısının rəngi çəhrayı-qonurdur.

Sərnicilər: Orta və kiçik tutumlu sərnicilər daha çoxdur. Üst hissəsi mühafizə olunmuş orta tutumlu sərnicin ağız hissəsi yarım dairəvi şəkildə bayıra açılır, boğazı aşağıya doğru genişlənərək çiyinə keçir, gövdəsi armudvari formadadır. Lentşəkili qulpların yuxarı ucları ağzının kənarına birləşdirilmişdir. Sərnicin çiyin hissəsinə çərtmə xətt və batıqlar düzümündən ibarət naxış salınmışdır. Başqa bir orta tutumlu sərnicin fərqləndirici xüsusiyyəti qulpların birləşdiyi yerdə qabın yarım dairə formasında bayıra açılmış ağzının kənarının daha artıq bayıra genişlənməsindədir. Qulpun çiyinə yapışdırıldığı səviyyədə isə barmaqla çökəklik salınmışdır.

Tapılmış sərnici qırıqları ağız yarım dairə formasında bayıra açılmış, gen boğazı, yuxarısı şişman, aşağıya doğru daralan gövdəsi, gövdə və ağzının kənarına birləşdirilmiş lentşəkili qulpu olan sərnici məxsusdur. Gilinin tərkibində qum qarışıqları vardır. Orta keyfiyyətdə bişirilmişdir. Bayır tərəfdən üzərində his təbəqəsi vardır. Saxsısının rəngi qəhvəyidir.

Sərnicilərdən birinin yastı oturacağı, aşağıya doğru daralan armudvari gövdəsi, alçaq, çiyinə doğru genişlənən boğazı, yarım dairə şəklində bayıra açılmış, kənarları dəyirmiləşdirilmiş ağız vardır. Gövdəyə keçiddə bayıra genişləndirmə var. Sanki boğaz çiyinə yerləşdirilmişdir. Boğaz və gövdəyə birləşdirilmiş qulpların üstündə yapma nalşəkili bəzək vardır. Gövdənin ən şişman səviyyəsində zəncirvari qurşaq salınmışdır. Gövdənin üst tərəfində yapma nalşəkili bəzək vurulmuşdur. Sabit temperaturda bişirilmiş bu sərnicin gilinin tərkibində cüzi qarışıqlar var, saxsının sıxlığı orta dərəcədə,

rəngi qəhvəyidir. Başqa bir kiçik tutumlu sərnic qırığının ağız kənarı yana qatlanmış, alçaq, gen boğazlı, şişman gövdəsi olan nüsxəyə aiddir. Lentşəkilli qulpun yuxarı ucu boğazın yuxarisına, aşağı ucu isə gövdənin ön gen yerinə birləşdirilmişdir. Çiyin və gövdəsində batıqlardan ibarət naxış vardır.

Bardaqlar bir neçə nüsxə olmaqla əsasən qırıqlarla təmsil olunmuşdur (şəkil 2). Formasına görə onları novçalı, gen boğazlı və dar boğazlı olmaqla bir neçə tipə ayırmaq olar [2, s. 539-540].

Gen boğazlı bardağa məxsus boğaz və gövdənin fraqmentləri ağızın kənarları yana qatlanaraq dəyirmiləşdirilmiş, boğazı aşağıya doğru genişlənərək çiyinə birləşən, en kəsiyi oval olan qulpa malik nüsxəyə məxsusdur. Bir ədəd bardaq tipli qabın gövdədən yuxarı hissəsi bütöv şəkildə aşkar edilmişdir. Bardaq nazik divarlı, düz ağızlı, açıq qırmızı rənglidir. Onun ağız hissəsini 3 ədəd cızma üsulu ilə çəkilmiş xətlər əhatə edir. Çiyin hissəsi isə düz ağızı birləşdirən bir ədəd qulpu lentşəkillidir. Onun ağızının diametri 7,5 sm-dir.

Orta tutumlu nisbətən yaxşı mühafizə olunmuş bardaqlardan birinin hissələri I qazıntı sahəsindən tapılmışdır. Onun yastı oturacağı, aşağıya doğru tədricən daralan kürəvi gövdəsi vardır. Bardaq dar boğazlıdır. Çiyin hissədə bardağı cızma nazik xətlər əhatələyir. Bardağın gilinin tərkibi təmiz, saxsısı sıx, rəngi açıq sarı rəngdədir.

Əldə olunmuş bardaqların digər nümunələri əsasən xırda fraqmentlərlə təmsil olunmuşdur. Boğaz və gövdəni əks etdirən gen boğazlı bardağın qırıqlarının üzərində qabarıq qurşaq vardır. Qırıqların mənsub olduğu bardaq sabit temperaturda bişirilmiş, saxsının sıxlığı orta dərəcəli, rəngi çəhrayıdır. Sınıq əsasında qulpun bir ucunun boğazın yuxarisına yapışdırıldığını müəyyənləşdirmək olur. Fraqment əsasında gövdənin uzunsov formada olduğunu ehtimal etmək olar. Gövdənin üzərində dar ornamental qurşaga basma üsulu ilə qabarıq naxış salınmışdır. Bardağın gili təmiz, narın olub yaxşı yoğrulmuş, qab sabit temperaturda bişirilmişdir.

Saxsı qab qırıqlarından bəziləri nazik divarlı, dar boğazlı bardaqlara məxsusdur. Belə

bardaqlardan birinin ağızı yana qatlanmış, dar boğazı çiyinə keçir. Ehtimal ki, gövdəsi şişman olmuşdur. En kəsiyi dairəvi formada olan qulpun ağızla çiyin hissəsini birləşdirmişdir. Ağıza yaxın yerdə qulpun üstündə xırda çıxıntı vardır. Dalğalı xətlərin qalxan və düşən nöqtələrinə yapma düyməciklər yapışdırılmışdır. Qabın gövdəsinə cızma üsulu ilə paralel üfüqi xətlər çəkilmiş, səthinə şaquli çərtmələr vurulmuşdur [2, s. 540-541].

Uzunsov gövdəli, dar boğazlı kiçik tutumlu bardağın gövdəsinin aşağı tərəfi və boğazının qırığı tapılmışdır. En kəsiyi oval olan qulpun bir ucu boğazın yuxarisına birləşdirilmişdir. Bardağın gilinin tərkibi təmiz, saxsısı sıx, rəngi açıq sarıdır.

Ümumiyyətlə əksər bardaq fraqmentləri yastı oturacağı, silindirik və ya uzunsov gövdəsi olan kiçik tutumlu bardaqlara mənsubdur.

Tapıntılar arasında bardaq qulpları da vardır. Onların en kəsiyi əsasən oval və lentşəkillidir. İri tutumlu bardağa məxsus olan bir qulpun yuxarı tərəfində yapma düyməcik vardır. Başqa bir lentşəkilli qulp fraqmenti görünür ağız novçalı iri bardağa mənsubdur. En kəsiyi oval olan qulp isə orta tutumlu bardağa mənsubdur.

Küpələr: Saxsı məmulat arasında küpələr kəmiyyətcə üstünlük təşkil edir (şəkil 9, 10, 11). Onlar formasına, ölçülərinə, naxışlanmasına, eləcə də bişirilmə vəziyyətinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Aşkar olunmuş açıq qırmızı rəngli küpələrdən biri orta həcmlidir. Ağız kənarı xaricə bir qədər əyintili olub səthi çərtmələrlə naxışlanmışdır. Kiçik kanalvari batıqla üfüqi istiqamətdə əhatələnmiş boğaz hissəsinin çiyinə birləşən hissəsində həm də cızma batıq xəttlərlə naxışlanmışdır. Küpə bütöv halda olub yalnız ağızının bir tərəfində azacıq qırıq vardır. Çarx izləri oturacaq hissədə daha çox hiss olunur. Hündürlüyü –18 sm, gövdə diametri –15 sm, ağız diametri –10 sm, boğaz hündürlüyü –5 sm, oturacağın diametri –10 sm-dir. Aşağıya doğru daralan uzunsov gövdəsi, silindrik boğazı, yana qatlanmış ağız olan iri tutumlu küpənin ağızının kənarı aşağı tərəfdən basma üsulu ilə batıqlarla bəzədilmişdir. Çiyinə salınmış burma qurşağı aşağıdan hüdudlayan cızma xətlərin üzərinə nalşəkilli batıqlar həkk edilmişdir. Saxsısı orta sıxlıqda, rəngi qırmızı, gilinin

tərkibində qum və kvars qarışıqları olan bu küpə sabit temperaturda bişirilmişdir. Xarici səthi qismən hislə örtülmüşdür.

Silindrik boğazlı, uzunsov gövdəsi olan küpənin boğaz və gövdə hissələrinin fraqmentləri aşkar edilmişdir. O orta keyfiyyətdə bişirilmiş, saxsısının rəngi qırmızıdır. Ağzının kənarı yana qatlanmış, alçaq, boğazlı, maili çiyinli iri tutumlu küpənin qırığının üzərində his izləri vardır. Yarım dairə formasında bayıra açılan ağzı, gen boğazı, maili çiyinli olan küpənin ağzının kənarına və boğazdan çiyinə keçiddə çərtmələr ondan aşağıda isə cızma həndəsi naxış salınmışdır. Gilinin tərkibində qarışıqlar olan qabın rəngi qırmızıdır.

Ümumiyyətlə arxeoloji sahədən üzərində zoomorf təsvirlər olan bir neçə ədəd saxsı nümunəsi də aşkar olunmuşdur [1, s.1]. Bu saxsı nümunələri küpə və qazanlarla təmsil olunur. Zoomorf naxışlar basma üsulu ilə (ştamповка) vurulmuşdur (şəkil 7). Bu naxışlar əsasən küpələrin gövdə və çiyin hissəsinin arasında qoyulmuşdur. Zoomorf naxışlar əsasən quş, keçi, it, vəhşi yırtıcı təsvirlərindən ibarətdir. Heyvan təsvirləri bir-birinin ardınca cərgə ilə həkk edilərək qabları əhatələyir. Onlar bəzən bir heyvan və ya quş təsvirlərinin cərgəsindən, bəzən isə qarışıq halda yəni quş-keçi və yırtıcı heyvan təsvirlərindən ibarətdir (şəkil 7).

Qırmızı rəngli kiçik həcmli, dar ağızlı küpə tipli qabın bir hissəsi aşkar olunmuşdur ki, onun üzəri qeyd etdiyimiz qarışıq heyvan və quş təsvirlərindən ibarət idi. Çiyin hissədə batıq kəmərvari naxış üzərində keçi, yırtıcı heyvan və quş təsvirləri cərgə ilə həkk edilmişdir. Digər küpə fraqmenti üzərində ancaq quş təsvirləri həkk edilmişdir.

Aşkar olunmuş küpə hissələrindən bəziləri olduqca maraqlıdır. Belə qırıqlardan birinin- açıq qırmızı rəngli saxsı parçasının üzərində quş və keçi təsvirləri vardır. Təsvirlər gövdə hissədə yerləşərək 2,5 sm eni olan aşağı və yuxarı tərəfdə üfüqi cızma düz xətlə əhatələnmiş hissədə yerləşən saxsı parçasının üzərində yerləşən təsvir qarşı-qarşıya oturmuş 2 ədəd quş və quşun birinin arxa hissəsində oturmuş bir ədəd böyük keçi və böyük keçinin qabağı ilə qaçan kiçik keçi təsvirindən ibarətdir. Quşlar böyükdür. Təsvirlər keramikanın üzərində cızma

üsulu ilə hazırlanmışdır. Təsvirlər çəkilib qurtarıqdan sonra isə şaquli istiqamətdə 2,3 sm eni olan qırmızı rəng çəkilmişdir.

Tapılmış digər küpənin qara rəngi, iki qulpu vardır dairəvi oturaçaqlı, şargövdəlidir, üzəri hislə örtülmüşdür. Çiyin hissədə şaquli istiqamətdə uzunluğu=6 sm, eni 1,5 sm olan qabarıq yapmalar vardı ki, onu da üzəri çərtmələrlə naxışlanmışdır. Qabın çiyin hissəsi çərtmə naxışlarla bəzədilmişdir. Ağzı hissəsi yarım dairəvi şəkildə kənara əyintilidir. H=21 sm, gövdəsinin d=27 sm, ağzı d=20,7 sm.

Kürəvi gövdəsi, alçaq boğazı, yarım dairə formasında bayıra açılan ağzı olan başqa bir küpənin bir hissəsi tapılmışdır. Onun çiyin və gövdəsi cızma dalğalı xətlə bəzədilmişdir. Rəngi qonur olub qeyri-sabit temperaturda keyfiyyətsiz bişirilmişdir.

Yuxarıya doğru daralan boğazı, maili çiyinli olan orta tutumlu küpəyə məxsus fraqment zəngin naxışlanmışdır. Küpənin ağzının kənarı batıqlar düzümü ilə büzməli şəkllə salınmış, boğazında paralel üfüqi şırımlar, çiyində dərin xətlərlə kəmərvari naxış salınmışdır. Küpə orta dərəcə keyfiyyətdə bişirilmiş, saxsısının rəngi qəhvəyidir. Üzərində his izləri vardır [2].

Uzunsov gövdəsi, yuxarıya doğru daralan hündür boğazı olan orta tutumlu küpənin qırığı çiyin hissəsi batıqlar və cızma xətlərlə bəzədilmişdir.

Aşağıya doğru genişlənən, maili çiyinli olan küpə qırığı həmçinin batıqlar və cızma naxışlarla bəzədilmişdir. Küpənin ağzının kənarına batıqların əmələ gətirdiyi naxış salınmışdır. Boğazdan çiyinə keçiddə qabarıq kəmərvari naxış qoyulmuşdur. Kəmərin üzəri batıqlar düzümü ilə naxışlanmışdır.

Orta tutumlu küpə tipli qabın qırığında boğazdan çiyinə keçən hissədə cızma üsulu ilə xətt çəkilmiş, həmin xətdən yuxarıda və aşağıda qabarıq burma naxış vurulmuşdur.

Ağzı yarım dairə formasında bayıra açılan gen boğazlı kiçik küpəyə məxsus fraqmentdə ağzının kənarına burma naxış salınmışdır. Digər oxşar formalı kiçik tutumlu küpənin gilinin tərkibində qum qarışıqları vardır. Orta keyfiyyətdə bişirilmiş, saxsısı orta sıxlıqda, rəngi qırmızıdır. Digər fraqment ağzı yana qatlanmış silindrik boğazı, maili çiyinli olan küpəyə

məxsusdur. Gilinin tərkibində qum və kvars qarışıqlar vardır. Sabit temperaturda bişirilmiş, saxsısı sıx, rəngi açıq qırmızıdır. Çiyin hissədə cızma üsulu ilə naxış salınmışdır.

Daşbulaq yaşayış yerindən çox gözəl zövqlə hazırlanmış küpələr aşkar olunmuşdur. Onlardan biri 1 metr dərinlikdən aşkar olunmuş küpə qara rəngli iki qulplu olub alt hissəsi dairəvi, üzəri tamamilə hislə örtülmüşdür. Küpə şar gövdəli olub, torpağa ağzı üstə qoyulmuşdur. Küpün çiyin hissəsində uzunluğu 6 sm, eni-1,5 sm olan qövsvari yapma vardır ki, yapmanın da üzəri çərtmələrlə naxışlanmışdır. Çiyin hissəsi eni 1 sm olan çərtmələrlə naxışlanmışdır. Narın qum qarışıq gillə yoğrularaq keyfiyyətli hazırlanmışdır. Oturacağı ovaldır.

Yaşayış yerindən qırmızı rəngli divarının qalınlığı 0,6 sm olan uzunsov formalı uzunboğazlı qulpsuz küpə tipli saxsı qab aşkar olunmuşdur. Narın qum qarışıq gillə yoğrularaq keyfiyyətli hazırlanmışdır. Ağız kənarı xətlə əyintilidir. Xarici səthində hiss izləri vardır. Davamlı oturacağı malikdir. Üzərində heç bir naxış yoxdur.

Qazıntı sahəsindən aşkar olunmuş açıq qırmızı rəngli təsərrüfat küpünün ağzı və çiyin hissəsi aşkar edilmişdir. Küpün üzərinə açıq qırmızı rəngli boya çəkilərək şüyrələnmişdir. Küpə uzun boğazlı, düz ağızlı olub, ağız kənarı daxilə meyillidir. Küpün boğaz hissəsinə yapma kəmərləndirilmişdir. Kəmərin yuxarı tərəfi qalın, aşağı isə bir qədər nazikdir. Kəmərin aşağı tili burma üsulu ilə hazırlanmış batıqla əhatələnmişdir [2, s.540]. Boğazla çiyini birləşdirən hissə çərtmə naxışlarla əhatələnmişdir. Küpün çiyin hissəsində üzüm tingləri və salxımlar əks olunmuş təsvirlər vardır. Təsvirlər yapma üsulu ilə hazırlanmışdır. Salxımda təsvir olunmuş üzüm gilələrinin sayı 7-13 arasındadır. Narın qum qarışıq gillə yoğrularaq, keyfiyyətli hazırlanmışdır. Küpün üzərindəki üzüm təsvirlərinə əsasən küpdə üzüm və ya şərab saxlandığını ehtimal etmək olar. Gilinin qalınlığı 0,8 sm-dir.

Yaşayış yerindən tapılmış qırmızı rəngli küpə tipli saxsı qabın yarı hissəsi şar formada hazırlanmışdır. Saxsı qabın çiyindən boğaza doğru daxilə əyilmiş, ağız kənarı isə yarım dairəvi şəkildə xaricə qatlanmışdır. Narın qum qarışıq

gillə yoğrularaq keyfiyyətli hazırlanmışdır. Çiyin hissəsi çərtmələrlə naxışlanmışdır. Hündürlüyü 13 sm, gövdə diametri 17,5 sm, ağız diametri 11 sm, oturacağı diametri 10 sm-dir.

Dopular. Əsasən qırıq şəkildə aşkar olunan dopulardan bəziləri bütöv halda əldə edilmişdir.

Qazıntı sahəsindən tapılmış kiçik tutumlu dopunun yastı oturacağı, uzunsov gövdəsi, kənarı yana qatlanmış ağzı vardır. Nazik divarlıdır. Saxsısının rəngi açıq qırmızıdır. Onun hündürlüyü 5,5 sm, ağzının diametri 6 sm, gövdəsinin diametri 8 sm, oturacağı diametri 4,5 sm-dir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi xeyli miqdarda dopu nümunələri qırıqlarla təmsil olunmuşdur. Yuxarıya doğru daralan alçaq boğazı qatlanaraq çiyinə keçən, ağzı bayıra qatlanmış dopunun çiyinə bəzək vurulmuşdur. Gilinin tərkibində qarışıqlar olan, qeyri-sabit temperaturda bişirilmiş bu dopunun saxsısı açıq sarı rəngdədir.

Uzunsov gövdəsi, yuxarı hissədə bayıra genişlənən ağzı olan kiçik tutumlu dopu fraqmentinin üzəri cilalanmışdır. Gilinin tərkibinə narın qum qatılmışdır. Sabit temperaturda bişirilmiş, saxsısının sıxlığı orta dərəcəli, rəngi qırmızıdır. Dəyirmi gövdəsi, yuxarıya doğru daralan boğazı, yarım dairə formada kənara əyintili ağzı olmuş dopu qırıqlarının üzərində cızma naxış çəkilmişdir.

Çiyini cızma xətlə naxışlanmış uzunsov gövdəli dopu tipli qabın lentşəkilli qulpu çiyinlə ağzı birləşdirir. Qulpun yuxarı tərəfində, üstündə nalşəkilli yapma naxış vardır. Başqa bir fraqment ağzı yarım dairə formasında bayıra açılmış, alçaq boğazlı dopunun qırığı olub lentvari qulpu ağzının kənarına və gövdəyə birləşdirilmişdir. Qulpun üstündə nöqtələrdən ibarət naxış, qulpun gövdəyə birləşdiyi yerdə isə barmağı basmaqla çökəklik salınmışdır.

Qazanlar: Arxeoloji sahədən əldə olunmuş saxsı məmulatları içərisində qazan tipli saxsı qab fraqmentləri kəmiyyətə üstünlük təşkil edir. Aşkar olunmuş qazan fraqmentlərinin təhlili göstərir ki, onlar əsasən eyni formalı olub yalnız öz həcmələrinə və müəyyən bəzək ornamentlərinə görə bir-birindən fərqlənir. Qazanlar şişman gövdəli, iri həcmli, düz

oturacaqlı olub, çiyindən boğazları sərt şəkildə arxaya doğru daralır. Qazanların çiyin və gövdə hissələrində burma, qabarıq yapma qurşaq onları əhatələyir. Qazanların üçbucaqşəkilli qulpları çiyindən ucları yuxarıya doğru üfüqi vəziyyətdə qoyulmuşdur. Bəzilərində qulplarla yanaşı üçbucaq formalı kiçik və ya böyük çıxıntılar vardır. Qulpların və çıxıntıların üzərində barmaqla basma üsulu ilə naxışlar qoyulmuşdur. Qulpların bəziləri daha böyük olub qazanın ağız hissəsində hündürə qalxır. Diqqəti cəlb edən qazan tipli saxsı qablardan bir ədədi bütöv aşkar olunmuşdur. Qazan qırmızı rəngli iri gövdəlidir. Onun dörd tərəfində çiyinlə ağız hissəni birləşdirən bir ədəd lentşəkilli qulpu vardır. Onun ağız çiyindən içəri yığılmış, ağız kənarı xaricə doğru qatlanmışdır. Qazanın çiyin hissəsində basma zoomorf naxış onu əhatələyir. Heyvan və quş təsvirləri ardıcılıqla həkk edilmişdir. Qazanın ağızının diametri 14 sm, gövdəsinin diametri 29 sm, oturacağıın diametri 11 sm, hündürlüyü 21 sm-dir.

Saxsı məmulatı arasında qazan nümunələri əsasən qırıqlarla təmsil olunmuşdur. Nazik divarlı gil qazanın qırıqları üzərinə batıqlar düzümü salınmış, yapma kəmərlə bəzədilmişdir. Qırıqların üzəri hislə örtülmüşdür. Yastılaştırılmış, kənarı yana qatlanmış ağız, tədricən aşağıya doğru daralan gövdəsi olan qazana məxsus fragmentdə qabın ağız naxışlanmışdır. Gilinin tərkibində qarışıqlar, kvars dənəcikləri vardır, məsaməlidir, rəngi qırmızıdır.

Qazan fragmentlərdən novçaşəkilli kiçik lüləyi olan qırıqlarından məlum olur ki, onun üst hissəsi içəriyə basılmış gövdəsi, yastılaştırılmış ağız olan qazanlara mənsub olmuşdur. Onun ağızının kənarı kəsmə və çərtmə naxışlarla bəzədilmişdir. Gilinin tərkibinə qumla birlikdə kvars qatılmışdır.

Çiyindən içəri basılmış gövdəsi, çıxıntı şəklində tutacağı olan qazan qırığının gilinin tərkibində az miqdarda kvars qarışıqları vardır. Tapılan qazan qırıqlarından biri çiyindən yuxarı içəriyə əyilmiş, dəyirmiləşdirilmiş ağız olan qazana məxsusdur. Bayır tərəfdən ağızını burma naxışlı qurşaq hüdudlayır. Gilinin tərkibində az miqdarda qum və kvars qarışıqları vardır. Saxsısı sıx, rəngi qonurdur. Digər fragment çiyindən içəri əyilmiş, ağızından aşağıda, bayır

tərəfdən üfüqi sırımlar çəkilmiş, kəsikdə üçbucaqşəkilli tutacaqları olan qazana məxsusdur. Gilinin tərkibində az miqdarda qarışıqlar vardır. Bayır tərəfdən hislə örtülmüşdür.

Qazan qırıqlarından biri üçbucaq formalı qulpu üfüqi vəziyyətdə çiyinə birləşdirilmiş nüsxəyə məxsusdur. Sabit temperaturda bişirilmiş həmin qazanın gilinin tərkibində kvars dənəcikləri vardır. Saxsısı sıx, rəngi qırmızıdır.

Qapaqlar: Daşbulaq yaşayış yerindən tapılmış qapaqlar əsasən qırmızı və açıq qırmızı rəngli olmaqla oxşar formada hazırlanmışlar. Əksəriyyətinin orta hissəsində sütun formalı tutacaqları vardır. Altı düz, üst hissələri ornamental naxışlı qapaqların ortası qalın olub, kənarları nisbətən nazikdir. Qapaqların əksəriyyətinin kənar hissələri sünbülvari naxışlarla əhatələnmişdir.

Qapaqlar küpə, qazan ağızını qapamaq üçün istifadə olunmuşdur [5; 6; 4, s. 231-232]. Onların əksəriyyəti böyük ölçülü nümunələrlə təmsil olunmuşdur. Qazıntı sahəsindən açıq qırmızı rəngli qapağın bir hissəsi aşkar olunmuşdur. Qapaq böyük həcmli olub qalın divarlıdır. Qulpun üst mərkəzi hissəsindəki tutacaq böyük həcmli olub qapağa uyğun düzəldilmişdir. Tutacağıın üst tərəfi batıq olub, üçtərəfli batıq və çərtmələrlə naxışlanmışdır. Gövdə və ağız hissəsi üfüqi istiqamətdə dairəvi üsulla bəzədilmişdir. Qulpun diametri – 4,5 sm, hündürlüyü – 5 sm-dir.

Qapaqların diametri 15,5-25 sm, qalınlığı 0,7-2 sm-dir. Bu tip qapaqların bütöv nümunələrindən birinin kənarları çərtmələrlə bəzədilmiş, orta hissəyə assimetrik yapılandırılmış tutacağı yuxarıya doğru daralan sütun şəklindədir [4, s. 231].

Digər qapağın kənarları batıqlarla büzməli şəkllə salınmış, başı papaqlı sütun formasında, hündürlüyü 4 sm olan tutacağı vardır. Kənarları barmaq batıqları ilə büzməli formaya salınmış diskşəkilli başqa bir nüsxənin fərqləndirici xüsusiyyəti altının düz deyil, mərkəzində içəriyə doğru çökəkliyin olmasıdır. Qapaq tam deyil, bir hissəsi tapılmışdır. Kənarları çəp batıqlarla büzməli şəkllə salınmış qapağın tutacağıın üzərində barmağı basmaqla çökəklik salınmışdır.

Diskşəkilli, keyfiyyətli bişirilmiş qapağın alt tərəfi düz olub mərkəzdə yuxarıya qabar-

dılmış və tutacaqla təmin edilmişdir. Tutacaq boru şəklindədir. Başqa bir diskşəkilli, orta ölçülü qapaq da mərkəzdə yuxarıya doğru qatlanaraq konusvari forma almışdır. Mərkəzi kəmərdə cızma naxış salınmışdır. Konusvari hissəyə keçiddə üçbucağa bənzər batıqlar düzümündən ibarət naxış salınmışdır. Oxşar formalı digər qapağın üst səthində şırım salınmış, kənarları isə qabarıq qurşaqla qurşaqlanmışdır.

Günbəz formalı qapaq nümunələri əsasən II qazıntı sahəsindən tapılmışdır. Onlardan birinin mərkəzi günbəz formasında, kənarları bucaq altında qatlanaraq yastıdır. Kənarlarında şırımlar salınmışdır [1]. Tutacaq isə lentşəkilli qulp formasındadır. Bu tip zəngvari qapağın yastı kənarları, günbəzvari mərkəzi hissəsi vardır. Günbəzvari hissə konusvari formaya malik tutacaqla tamamlanır. Bu tip qapaqlar iri ölçülü olub əsasən onlardan küp tipli qabların ağzının örtülməsi üçün istifadə olunduğunu deyə bilərik. Günbəzvari hissə cızma konsentrik dairələr, qapağın kənarları isə şırımlarla bəzədilmişdir. Qapaq içəri tərəfdən hissə örtülmüşdür.

Arxeoloji sahədə qapaqların tutacaqlarının fraqmentlərinə də rast gəlinir. Tapılmış tutacaq fraqmenti zəngvari qapağa mənsub olub orta keyfiyyətdə bişirilmişdir. Gilinin tərkibində qum qarışığı vardır. Saxsısının sıxlığı orta dərəcədədir, rəngi açıq qırmızıdır. Zəngvari qapağa mənsub tutacaq göbələkvari formaya malik olub üstündə qabarıq dairə vardır.

Qazıntılar zamanı şirli və şirsiz saxsı süfrə qabları da tapılmışdır və onlar piyalə, kasa və xeyrə tipli qablarla təmsil olunmuşlar [2; 3; 4]. Süfrə qablarının gilinin tərkibi təmizdir və ya az miqdarda qarışıqlar var. Onlar əsasən sabit temperatur rejimində bişirilmiş, saxsısı sıx, rəngi çəhrayı və qırmızıdır. Onlar əsasən göy və yaşıl şirlidir.

Yaşayış yerindən kiçik həcmli *piyalə* formalı saxsı qablar da aşkar olunmuşdur. Piyalənin ağız kənarı daxildən düz, xarici səthi isə çölə əyintili olub, köbəlidir. Köbənin üst tərəfi burma üsulu ilə naxışlanmışdır. Ağzın üst hissəsi batıqla əhatələnmişdir. Həm daxili, həm xarici səthi göy və yaşıl rənglə şirlənmişdir.

Aşkar olunmuş xeyrə tipli qablardan birinin dabanlı oturacağı vardır. Onun içərisi şabalıdı rəngli şirlə dairəvi formada naxışlanıb.

Dairəvi bəzəklərin ortası göy rəngli şirlə şirlənmişdir. Qabın bəzədilməsində qara rəngli şirdən də istifadə edilmişdir. Lakin qab hissələrlə aşkar edildiyi üçün ölçülərini götürmək mümkün deyildir.

Alçaq, halqavari oturacağı, yana açılan divarları olan *kasa* tipli qabın qırığı tapılmışdır. İçəri tərəfdən onun mərkəzinə marqansla naxış salınmışdır. Alçaq halqavari oturacağı, yanlara açılaraq tədricən yuxarıya qalxan şirsiz saxsı qab qırığı, yəqin ki, şirsiz kasaya məxsusdur. O orta keyfiyyətdə bişirilmiş, saxsısı sıx, rəngi çəhrayıdır. Digər fraqment düz ağzı, alçaq gövdəsi, qatlanaraq oturacağı doğru daralan, bayır tərəfdən üzərinə nazik anqob təbəqəsi çəkilmiş kasaya məxsusdur.

Piyalələrdən birinin yastı oturacağı, yuxarıya doğru genişlənən divarları vardır. Qalınlaşaraq üstü yastılaştırılmış ağzında dərin olmayan şırım salınmışdır. Başqa bir kiçik piyalə və ya nimçə nümunəsinin alçaq halqavari oturacağı yana açılaraq tədricən yuxarı qalxıb qatlanmış divarları vardır. Ağzı bayıra qatlanmış və cızma xətlə əhatələnmişdir. Piyalənin mərkəzində çökəklik vardır. Digər bir fraqment kənarı yana qatlanmış, dəyirmi gövdəsi olan nazik divarlı piyaləyə məxsusdur. Yastılaştırılmış ağzı, yarımkürəvi gövdəsi olmuş piyalənin qırığında isə ağzından aşağıda, bayır tərəfdən qabarıq və cızma xətlə salınmış bəzək vardır. Onun içərisi göy rəngli şirlə şirlənmişdir.

Yaşayış yerindən *çıraq* qırıqları da aşkar olunmuşdur. Dar, yastı oturacağı, aşağıya doğru daralan gövdəsi, boruşəkilli lüləyi olan çıraq tapılmışdır. Gilinin tərkibində az miqdarda qarışıqlar olan həmin çıraq sabit temperaturda bişirilmiş, saxsısı sıx, rəngi açıq qırmızıdır.

Digər çıraq hissəsi kiçik həcmli olub, daxildən yaşıl rənglə şirlənmişdir. Onun lentşəkilli qulpu ağzla çiyin hissəni birləşdirir. Qulpun ortası yuxarıdan aşağıya doğru kanalvari formada yarılmışdır. Onun qırağ hissələri isə yuxarıya qaldırılmışdır. Çırağın lüləyi sınımışdır, ağzı və oturacağı dardır.

Şəffaf şir altında ağ anqobla naxışlanmış şirli saxsı nümunələrinə də az rast gəlinir. Kənarı düz, bir qədər içəriyə meyilli ağzı olan nimçə və ya kasaya mənsub fraqmentin üzərində ağ anqobla həndəsi naxış elementi çəkilmiş

və qab göy və yaşıl şirlə şirlənmişdir.

Yaşıl şir altından ağ anqobla naxışlanmış qab nümunələri daha çoxdur. Alçaq, halqavari oturaqlı kasa tipli qabın qırığı yaşıl şir altından ağ anqobla həndəsi naxışla bəzədilmişdir. Diskşəkilli oturağı, nazik divarları olan duzqabı və ya piyalənin fraqmenti anqobla naxışlanaraq yaşıl şirlə şirlənmişdir. Şirin axması nəticəsində qabın mərkəzində tünd ləkə əmələ gəlmişdir. Ağzı qalınlaşdırılmış nimçə və ya boşqaba məxsus digər fraqment içəri tərəfdən yaşıl şir altından ağ anqobla həndəsi naxışla bəzədilmişdir.

Kasa və ya boşqaba məxsus şirli qab qırıqları anqobla çəkilməmiş həndəsi naxışla bəzədilərək yaşıl şirlə şirlənmişdir. Naxış olan hissədə anqob və şir qismən tökülmüşdür. Kiçik tutumlu kasanın fraqmenti də eyni üsulla bəzədilmişdir. Kasanın içərisinə anqobla zolaqlar çəkib yaşıl şirlə şirlənmişlər.

Marqansla şirlənmiş duzqabının alçaq, diskşəkilli oturağı, tədricən yanlara genişlənən divarları vardır. Ağzının kənarı yanlara qatlanaraq tədricən dəyirmiləşdirilmişdir. Ona yaxın formalı, amma ağzı düz başqa bir duzqabının üçdə biri qalmışdır. Əvvəlki nüsxədən fərqli olaraq o tutun deyil, parlaq marqans şirlə şirlənmişdir.

Duzqabı və piyalələrin əksəriyyəti saya olub, bir rənglə şirlə şirlənmişdir. Onların rənglənməsində əsasən yaşıl rəngli şirlərdən geniş istifadə olunmuşdur. Bu faktı həm 2004-cü il, həm də 2005-ci il qazıntılarından tapılmış nümunələr təsdiqləyir [2; 3; 4]. Bəzən keyfiyyətsiz şirlənmə nəticəsində şir təbəqəsində ləkələr əmələ gəlmişdir. Bəzi nüsxələrdə şirlənmə texnologiyasına dəqiq riayət olunmadığından bişmə prosesində şir axmış və qabda tünd ləkə əmələ gəlmişdir. Diskşəkilli alçaq oturağı, yarımkürəvi gövdəsi, düz ağzı olan, bayır tərəfdən gövdəsini qabarıq kəmə qurşaqlayan duzqabının içərisinə yaşıl şir çəkilməmişdir. Qabın mərkəzində şirin axıb yığılması nəticəsində tünd ləkə əmələ gəlmişdir. Şir keyfiyyətsiz olduğundan qabın səthindən əsasən tökülmüşdür.

Yaşayış yerində vaza tipli qablar da aşkar olunmuşdur [1]. Belə qablardan biri açıq qırımızı rəngdə olub, sınımış vəziyyətdədir. Lakin qabı bərpa etmək mümkün olmuşdur. Yalnız oturaq hissəsini tapmaq mümkün olmadı.

Geniş həcmlidir. Ağız hissə içəridən köbəli olub, getdikcə nazilir, ağız hissəsinin çöl tərəfində 0,8 sm eni olan üfüqi kanalvarı batıqla əhatələnmişdir. Ağzının diametri – 21,3 sm-dir, hündürlüyü 12,4 sm, divarının qalınlığı 0,8 sm-dir. Narın qum qarışıq gillə yoğrularaq, sabit temperaturda bişirilmişdir.

Yaşayış yerindən boru formalı üstü bəzəkli saxsı aşkar olunmuşdur. Boz rəngli, boru formalı saxsı hissəsinin bir tərəfi geniş, digər tərəfi dar olan saxsının daralan hissəsi sınımışdır. Borunun xarici səthində qabarıq çıxıntı vardır ki, çıxıntının bir hissəsi sınımışdır. Üzərində üç cərgə üfüqi istiqamətdə cərgə ilə hazırlanmış batıqlar var idi. Batıqlar saxsının qurumadan hazırlandığı üçün içəri tərəfdən qabarma əmələ gətirmişdir. Saxsı borunun qalmış hissəsinin uzunluğu 10,5 sm, ağız hissədən diametri 5 sm, sınımış dar hissədə 3,5 sm, gövdə hissədə 6 sm-dir.

Beləliklə, şirli saxsı məmulatın təhlili onların forma, naxışlanma və şirlənmə texnikasına görə IX–XI əsrlər üçün səciyyəvi olan erkən şirli saxsı qablara mənsubluğunu təsdiqləyir [1].

Belə ki, sahədən aşkar olunmuş şirli qabların analoqları Beyləqanda aparılan arxeoloji qazıntılardan daha geniş şəkildə tapılmışdır [7, s. 36-38]. Onların Beyləqandan aşkar olunmuş analoqlarının təsnifatını verməklə yanaşı A.L.Yakobson bu tip şirli qabların IX-XI əsrlərə aid olduğunu əsaslandırılmışdır [8, s. 224-226]. Bu tip qabların digər analoqlarını V.N.Leviatov Bakı şəhərində aparılan qazıntılardan aşkar etmiş və onları IX-X əsrlərə aid etmişdir [9, s. 37-39].

Maddi mədəniyyət nümunələri əhalinin məşğuliyyətində əkinçilik və maldarlığın aparıcı sahələr olduğunu, həmçinin yerli sakinlərin müəyyən dərəcədə sənət istehsalı ilə məşğul olduğunu, oturaq həyat təzi keçirdiyini təsdiqləyir. Maldarlıq təsərrüfatında iri buynuzlu mal-qaranın bəslənməsinə üstünlük verilirdi. Sənət istehsalı məhdud, bəsit olub yerli əhəmiyyət daşımış, kənd sakinlərinin saxsı qab-qacağa və metal məmulata olan ehtiyacını ödəməyə yönəlmişdi [3; 4]. Məişətdə dulus çarxından hazırlanmış müxtəlif təyinatlı şirsiz saxsı qablardan geniş istifadə olunurdu. Eyni zamanda şirli süfrə qablarından istifadə olunmuşdur.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yerinin xronoloji çərçəvəsinin müəyyənəşdirilməsi stratigrafik müşahidələrə və əldə olunmuş maddi mədəniyyət nümunələrinin müqayisəli təhlilinə əsaslanır.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yeri kənd tipli yaşayış yeri olub, yüksək mədəni-iqtisadi inkişafın nümunələrini özündə saxlayır. Yaşayış yerinin yalnız bir mədəni təbəqədən ibarət olmasına baxmayaraq, faktlar sübut edir ki, burada yaşayış bir neçə əsr davam etmişdir. Lakin küpə, xeyrə, qazan tipli bəzi keramika materiallarının hətta XII əsrə aidliyi şübhə doğurmur. Gil nümunələrinin bəzilərinin XII əsrə aid olması faktı abidənin xronologiyası barədə daha dəqiq fikir söyləmək üçün geniş tədqiqatlara ehtiyac yaradır. Bununla belə bir sıra müqayisəli təhlillər əsasında Daşbulaq orta əsr kəndində yaşayışın IX əsrdən başladığını və burada həyatın XII əsrdək davam etdiyini söyləmək mümkündür.

Yaşayış yerinin maddi mədəniyyət nümunələrində yüksək inkişaf etmiş Gəncə sənətkarlığının xüsusiyyətləri izlənilir. Şübhəsiz ki, qazıntılar nəticəsində tapılan və çox nəfis hazırlanan bəzi maddi mədəniyyət nümunələri yerli istehsalın məhsulu olmamış, buraya Gəncə və digər inkişaf etmiş yaxın şəhərlərdən mübadilə yolu ilə gətirilmişdir [2, s. 538].

Çox ehtimal ki, iqtisadi-mədəni və ticarət əlaqələri baxımından yüksək inkişaf etmiş orta əsr Daşbulaq kəndində təsərrüfat və sənətkarlıq həyatının tənəzzülü XII əsrdə baş vermişdir.

Kənd tipli yaşayış yeri olduğu üçün burada daha çox möhrə-yəni pəlçiq və saman qarışıqlı çiy kərpicdən tikilmiş evlər çox ola bilərdi [10, s. 116-117]. Lakin qazıntı işləri zamanı tikinti qalıqları aşkar edilmədiyi üçün bu barədə dəqiq söz demək mümkün deyil. Heç şübhə etmirik ki, yaşayış yerində bir neçə nəsil fasiləsiz yaşaya bilmişdir. Aşkar olunmuş keramika nümunələrinin inkişaf xüsusiyyətləri burada yaşayışın IX əsrdən XII əsrə qədər mövcudluğunu göstərir. Məsələn, IX əsrdə kobud hazırlanan küp, küpə, xeyrələri XI əsrdə daha nəfisləri və üzərində basma naxışlı keramikalar əvəz edir. Daha sonra isə XI-XII əsrlərdə nəfis işləməli şüşə bilərziklər, məişət qabları geniş yayılır. Orta əsr Daşbulaq yaşayış yerindən

aşkar olunmuş, basma üsulu ilə bəzədilmiş oranamental qurşaqlı qırmızı boyalı küpələr ən yaxın oxşarlığını orta əsr Gəncə [10], Beyləqan [7, s.36-38], Mingəçevir [11, s. 9-10; 12, s. 26-28] və Dəbil şəhərlərinin X-XI əsrlərə aid saxsı məmulatında tapır. İstər naxışlanma texnikasına, istərsədə təsvir motivlərinə görə vahidlik bu tip keramikanı Arran keramika məktəbi üçün səciyyəvi olduğunu göstərir [6]. Heç şübhəsiz ki, bəhs edilən dövrdə Şəmkir ərazisi dulusçuluğun əsas mərkəzlərindən biri olmuşdur.

Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində fasilələrlə də olsa aparılmış genişmiqyaslı arxeoloji qazıntılar orta əsrlərin bu kənd tipli yaşayış yerini kompleks şəkildə öyrənməyə imkan vermiş və bəzi qaranlıq məqamların açılmasına şərait yaratmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Nəcəfov Ş.N., Əsədov V.A. CQBK infrastruktur layihəsi ilə bağlı kəmərlər marşrutunun 322-ci km-də yerləşən Daşbulaq orta əsr yaşayış yerində aparılmış arxeoloji tədqiqatlar haqqında qısa elmi hesabat. Bakı, 2014
2. Nəcəfov Ş.N., Hacılı Z.C. Daşbulaq orta əsr yaşayış yerinin şirsiz saxsı məmulatı haqqında //Elmi axtarışlar, XV toplusu, Bakı, 2005
3. Hüseynov M.M., Nəcəfov Ş.N. Daşbulaq orta əsr yaşayış yerindən aşkar edilmiş təsərrüfat quyuları və təndirlər haqqında // Xəbərlər – ADPU (humanitar elmlər seriyası), dekabr, №4, 2006
4. Hüseynov M.M., Cəlilov B.M. Orta əsr Daşbulaq yaşayış yeri /Şəmkir arxeoloji irsi, tarixi və memarlığı. Birinci respublika elmi-praktik konfransın tezisləri. Şəmkir, 2007
5. Dostiyev T.M. Şimal-Şərqi Azərbaycan IX-XV əsrlərdə. Bakı, 2001
6. Dostiyev T.M. Şirvanın basma naxışlı saxsı məmulatları haqqında //BDU-nun Xəbərləri 1996, № 1
7. Əhmədov Q. Öranqala. Bakı, 1962
8. Якобсон А.Л. Художественная керамика Байлакана (Оренгала) МИА, №67. М-Л, 1959

9. Левиатов В.Н. О типах глазурованной керамики Азербайджана в VII-XV вв. //Изв АНАЗ ССР, № 7. Баку, 1946
10. Novruzlu Ə.İ. Azərbaycanın orta əsr sənətkarlığı (XIV-XVII əsrlər). Bakı, Elm, 1997
11. Vahidov R.M. Mingəçevir orta əsr yaşayış yeri. Azərb. SSR EA Tarix institutunun əsərləri. XI cild. Bakı, 1957
12. Vahidov R.M. Mingəçevir III-VII əsrlərdə. Bakı, 1961

*Наджафов Шамиль,
Гусейнова Метанет,
Гаджиева Гюлнара*

КЕРАМИЧЕСКИЕ ИЗДЕЛИЯ СО СРЕДНЕВЕКОВОГО ПОСЕЛЕНИЯ ДАШБУЛАГ

РЕЗЮМЕ

Средневековое поселение Дашбулаг расположено на территории села Дашбулаг Шамкирского района. Оно было выявлено во время проведения газопровода в проекте расширения Южнокавказского провода, являющегося новым инфраструктурным проектом (SCPX). Этот памятник был выявлен на 322 км. маршрута газопровода до начала строительных работ и на территории памятника были проведены безотлагательные археологические раскопки.

Среди сотен образцов материальной культуры, выявленных во время раскопок, важное место занимали обломки керамической посуды. Среди орнаментов этой посуды, изготовленной в основном качественно и с высоким мастерством, особенно выделялись черепки глазурованной посуды типа ваз, тарелок и мисок. Поверхность этой глазурованной посуды орнаментировали разноцветные растительные и геометрические рисунки, что указывает на высокий художественный вкус мастеров - изготовителей посуды.

Раскопки на поселении Дашбулаг доказывают существование здесь в указанный

период поселения сельского типа. Характер культурного слоя и выявленные остатки материальной культуры указывают на принадлежность данного памятника к поселениям сельского типа с простой планировкой и широким участком.

*Najafov Shamil
Huseynova Matanat
Hajiyeva Gulnara*

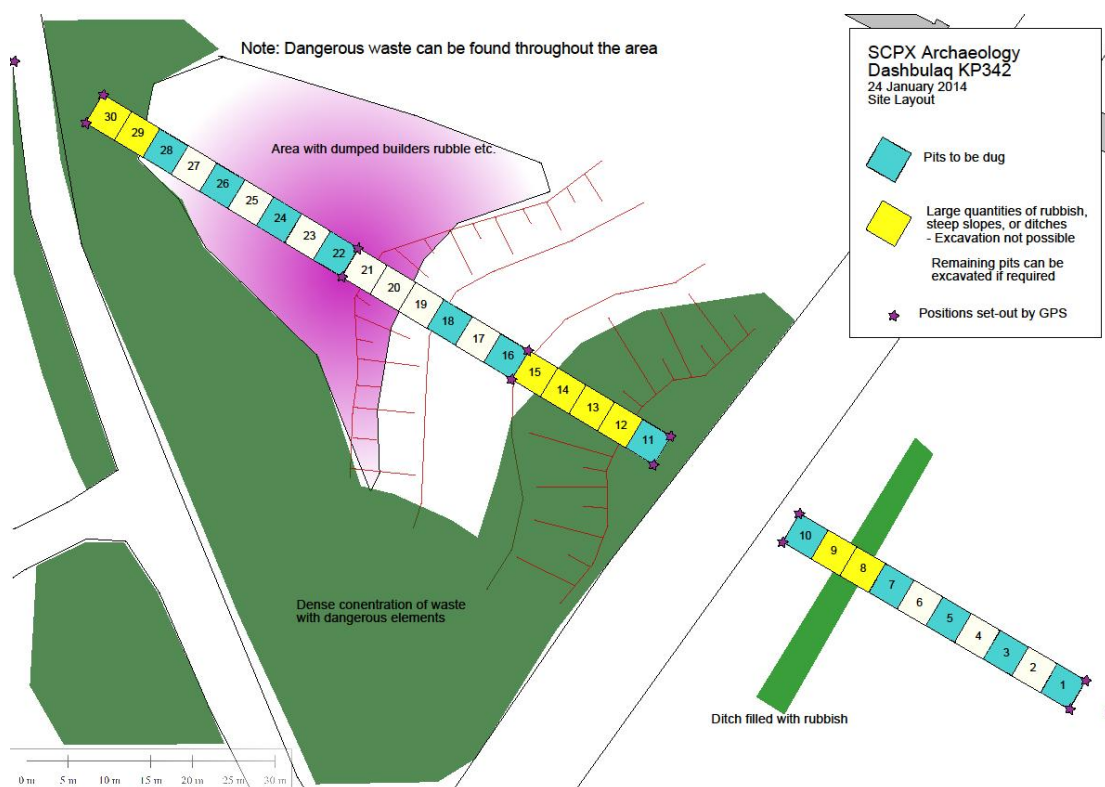
THE CERAMICS OF THE MEDIEVAL SETTLEMENT DASHBULAG

SUMMARY

This article gives an account of the archaeological excavations carried out at the medieval settlement site at Dashbulag located at KP 322 of the SCPX pipeline ROW. The article depicts the course of excavations and provides descriptions of the cultural layers, features and artefacts discovered at the site. Based on the analysis of the available factual material this site was dated to the 9th-11th centuries, A.D. It is thought to be a rural type medieval settlement site.

Considerable quantities of artefacts of domestic function were recovered in the course of excavations at the medieval Dashbulag settlement site. These include pottery ware, metal objects, stone tools and glass jewellery. The pottery ware that prevails among the finds is represented by jars, sarnijes, jugs, guvejes, dopus, bardags, lids, piyalas, bowls, dishes and salt-cellars.

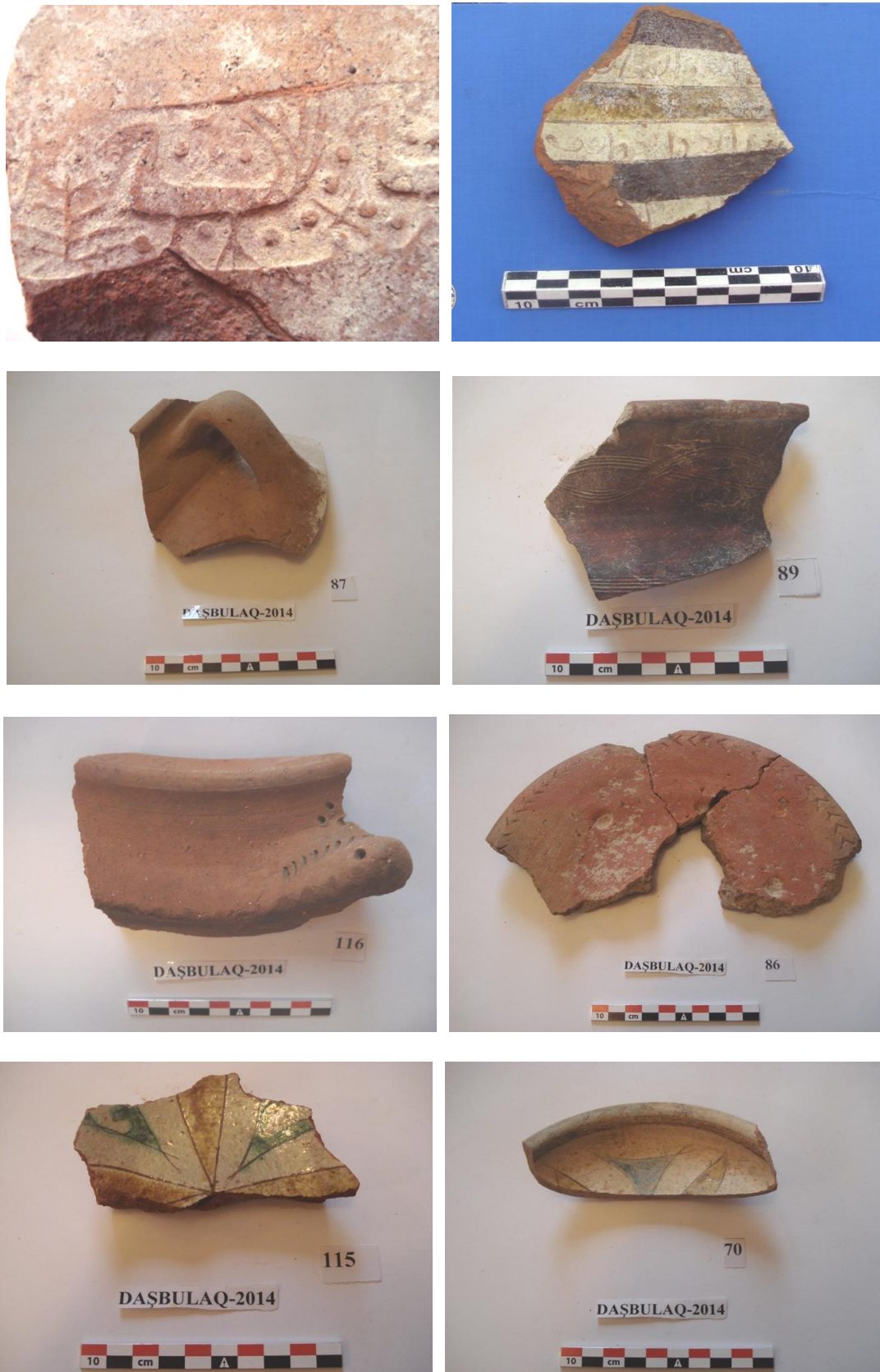
The artefacts provide evidence that the people living here were mainly engaged in farming and animal husbandry. In addition they were engaged in crafts which suggest they led a settled life. In the animal husbandry cattle-breeding occupied a major place. The crafts were plain and of local importance intended to satisfy the needs of villagers in pottery and metalware. Wheel-turned unglazed pots of different functions were widely used in everyday life. At the same time glazed tableware was also produced and used.

Şəkil 1. Yaşayış yerinin topoqlanı

Şəkil 2-6. Müxtəlif təyinatlı saxsı məmulatı

Şəkil 7-14. Daşbulaqdan tapılmış şirli və şirsiz keramika nümunələri